Batılı Feminist Geleneğin İçinden Gelen Aykırı Bir Ses: Özne ve Fail Olarak Başörtülü Kadınlar

A Dissenting Voice From within The Western Feminist Tradition: The Veiled Women as Agent and Subject

Zehra Çelik¹

Politics of Piety: The Islamic Revival and The Feminist Subject,
Saba Mahmood,
Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2005, 233 s.

Saba Mahmood, *Dindarlığın Siyaseti: İslami Uyanış ve Feminist Özne* isimli kitabında kadınların İslami bir hareketin parçası olarak özelde feminist teoriye, genelde ise liberal seküler teoriye olan kavramsal meydan okumalarını ele almaktadır. Bunu Mısır'daki İslami Uyanış Hareketinin bir parçası olan kentli kadınların cami hareketinin etnografik hikayesi üzerinden yapmaktadır (s. 2). Mahmood, *Dindarlığın Siyaseti* ile, seküler-liberal ve feminist geleneğin içinden biri olarak, Mısırlı kadınların dahil olduğu cami hareketinin bu geleneğin ataerkil toplumlar ve bu toplumlarda yaşayan kadınların durumu hakkındaki varsayımlarını ve genellemelerini tekrar gözden geçirmek gerektiğini göstermektedir. Mahmood, “bu varsayımların dar kafalılığını göstermenin” kaleme aldığı kitabın amacı olduğunu altını çizmektedir (s. 38).

Mahmood'un eseri Kahire'de 1995-1997 yılları arasında gerçekleştirdiği saha çalışmasına dayalıdır, dolayısıyla, antropoloji literatürü içine dahil olmaktadır. Fakat alışıldık etnografik eserlerin ötesine geçerek nitelikli bir teorik tartışma yürütmektedir. Yazar, diğer etnografilerde olduğu gibi yoğun etnografik tasvirlerle birlikte saha bulgularını açıklamak için teorik bir tartışma yürütmek yerine, derinlikli ve kapsamlı teorik tartışmalar ve bu tartışmaların anlaşılması için saha bulgularından yardım alan etnografik bir çalışmayla karşımıza çıkmaktadır.

Kitap, sonuç bölümü dahil olmak üzere 6 bölümden oluşuyor. Yazar, “Özgürlüğün Öznesi” (s. 1-39) ismini verdiği giriş bölümünde, özgürlük kavramı üzerine bir teorik tartışma yürütmekte, bu tartışmayı post-yapısalcı feminist teoremin faillik kavramına ve temel varsayımlarına itirazlarını da ekleyerek genişletmektedir. Yazar burada kadınların faillliğini kendilerine ait olarak değil de içinde bulundukları toplumsal yapının bir ürünü olarak gören post-yapısalcı ve feminist yaklaşımlara itirazlarını sıralamaktadır.

¹ İstanbul Şehir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Yüksek Lisans Öğrencisi.

Mahmood, saha çalışması sırasında camilerde kadınlar tarafından verilen dersleri düzenli olarak takip etmiş ve röportajlar yapmıştır. Buradan yola çıkarak “Dindarlık Hareketinin Topoğrafyası” başlıklı ikinci bölümde (s. 40-78), Kahire’de cami hareketine katılan kadınları ve yaptıkları aktiviteleri betimler. Mahmood, cami derslerine devam ederek kadınların şikayet ettiği “sekülerleşme” olgusuyla neyi kastettiklerini ve bu hareketin bir parçası olarak nasıl bir dindarlık uyandırmaya çalıştıklarını okumaya çalışıyor.

“İkna Pedagojileri” başlıklı üçüncü bölümde (s. 79-117), kadın vaizelerin sosyo-ekonomik ve kültürel arka planlarına, inançlarına ve öğretme stillerine odaklanılmıştır. Yazar burada esas olarak dinleyici grup tarafından vaize hanıma yöneltilen soruları ve dinleyici grup ve vaize arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Ayrıca dini bilgi ve dini bilginin ilericileri üzerinden oluşan yeni otorite ve pratikleri sorgulamıştır. Bir başka ifadeyle, çalışmanın bu kısmında cami hareketi ile yeni yeni bilgi kaynakları ile oluşan pedagojik alanda nasıl bir otoritenin harekete geçtiği inceleniyor.

“Pozitif Etik ve Ritüel Kaideleri” başlıklı dördüncü bölümde (s. 118-152), dindarlık, namaz ritüeli, ritüelin bir amaç ve araç olarak rolü konularına açıklık getirilmiştir. Mahmood’a göre çağdaş İslam literatüründe İslami hareketler, kimlik politikaları üzerinden analiz edilir (s. 118); İslamcılık ve milliyetçilik arasında bir bağ olduğu kabul edilir, dolayısıyla, İslami ritüeller bir gelenek ve folklor statüsüne indirgenir. Benzer şekilde, liberal teoride namaz, oruç, örtünme gibi ritüeller bazı siyasi amaçları ve menfaatleri temsilde kullanılan semboller olarak öne çıkar. Fakat Mahmood, eserinde saha çalışmasındaki bulgulara referans vererek ibadet ve ritüelin sürekli yerine getirilmesinin takvalı bir ben inşasında gerekli bir araç olduğunu savunmuştur. Diğer bir ifadeyle, namaz Müslümanlar için bir sembol olmanın ötesinde, Allah namazı emrettiği için hem kendi başına ulaşılması gereken bir amaç hem de takvaya ulaşmak için gerekli bir aracı ifade eder.

“Faillik, Toplumsal Cinsiyet ve Vücut Bulma” başlıklı beşinci bölümde (s. 153-188), yazar vaizelerin, Mısır’daki İslami uyanış hareketine ve kadınların cami hareketine olan etkisini analiz etmektedir. Bu bölümde, cami hareketine dahil olan kadınların ortodoks İslami geleneğin üstesinden gelebilmek için kullandığı terimler nelerdir ve bu terimler post-yapısalcı feminist geleneğe nasıl karşı koyuyor sorularının cevabı da irdelenmektedir (s. 153). Cami müdavimlerine göre takva sahibi olmak için gerekli bazı erdemler vardır; örneğin, en kadınsı erdemlerden biri olan hayâ erdemi bunlardan biridir. Bugün liberal-seküler dünya görüşü tarafından değersizleştirilmiş erdemler, cami müdavimleri için benlik inşasının önemli bir parçasıdır. Örneğin, edepli giyinme yani örtünme erdemi, benlik inşası sürecinde takvayı elde etmek için bir araç olmaktadır.

Mahmood, sonuç bölümünde, ilk bölümde sorduğu soruları yineliyor ve şu sonuca varıyor; İslam ve Müslümanlar hakkında çalışan bir akademisyen, her ne kadar Batı’nın geliştirdiği analitik araçları ve terminolojiyi kullanmak zorunda olsa da, İslam

ve kadınlara dair yanlış okumalardan ve varsayımlardan kurtulmalıdır.

Saba Mahmood'un kitabının yayınlandığı 2005 yılı İslamofobinin Amerika'da yayıldığı ve medyanın başörtüsünü sıklıkla Müslüman kadınların ikincil konumunun ve özgürlüklerden yoksun olduğunun başlıca kanıtı olarak sunduğu zamanlara denk gelmiştir. Bu bağlamda, Mahmood saha çalışması için gittiği Kahire'de seküler-liberal ve feminist geleneğin varsayımlarını yani Mısır dindarlık hareketinin, kadınların çıkarlarına zıt olduğu ve özgürlüklerini kısıtlayacağı yönündeki düşünceleri sorgulamıştır. Mahmood, Mısır'daki deneyimleri sonucunda, liberal bakış açısının Müslüman kadınların seçeneklerden ve tercih etme özgürlüğünden yoksun olduğu varsayımının yanlış ve yanıltıcı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Saba Mahmood, "*Dindarlığın Siyaseti*" ile İslam dünyasında cinsiyet ayrımcılığının ve erkekler tarafından kadınlar üzerinde kurulan hegemonyanın varlığını reddetmiyor. Bunun yerine, Müslüman kadınların pasif mağdurlar olarak resmedilmesine karşı çıkıyor. Mahmood'un bu iddiası Müslüman toplumlarla tanışmamış insanlar için mantık dışı görünebilir fakat onu daha iyi anlayabilmek için şunu görmek gerekir: Batılı feministler, Doğu toplumlarını erkek egemen toplumlar olarak görür ve başörtülü kadınların beyninin yıkandığını veya erkekler tarafından başarıları örtmeye zorlandıklarını düşünürler. Fakat Mahmood, Müslüman kadınların da bir faillik (agency) kapasitesi olduğunu ve başörtme eylemini kendi tercihleri doğrultusunda gerçekleştirdiklerini iddia ediyor. Daha önce bahsedildiği gibi, Mahmood'a göre, müslüman kadınlar, örtünmeyi takvaya ulaşmak için bir araç olarak görüyor ve yerine getiriyorlar. Diğer bir ifadeyle, örtünen kadınlar bunu dini vecibelerini yerine getirmek için tercih ediyorlar. Bu sebeple, Mahmood, bu toplumlarda yalnızca başörtüsüne karşı direniş gösteren kadınlara odaklanarak başörtülü kadınların tahakküm altında olduğu kanısına varmanın yanlış olacağını ve böyle yanıltıcı bir bakış açısıyla, örtünen kadınların fikirlerinin dışlandığını, onların öznelliği ve failliğinin inkar edildiğini dile getiriyor.

Bu ince ayrıntıyı göremeyen Batılı feminist düşünürler, Müslüman kadınların kendi inançlarına göre yaşamak istediklerini gözden kaçırmışlar ve kadın özgürlüğünün ve tercihlerinin sınırlandırıldığına inanırlar. Mahmood'a göre, Batılı feministler Müslüman kadınları anlamaktan çok uzakta bir yerde, müslüman kadınlara ne istemeleri gerektiği hususunda kendi kültürel bakış açılarını ve dünya görüşlerini empoze etmektedirler. Bütün bu açılardan, Saba Mahmood'un argümanı İslam antropolojisi, toplumsal cinsiyet çalışmaları ve feminist kuram üzerinde büyük bir etki yaratmıştır.